

4. Левина. Р.Е. Нарушения письма у детей с недоразвитием речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР. – 1961 – 310с.
5. Корнев А. Н. Нарушения письма и чтения у детей. – СПб., 1997. С. 136-137.
6. Изучение нарушений письма и чтения Итоги и перспективы: Материалы 1 Международной конференции Российской ассоциации дислексии. – М.: Издательство Московского социально-гуманитарного института, 2004, - 296с.

УДК 371.-056.264:376.1-056.34

Боряк О. В.

СТРУКТУРА ДЕФЕКТА ПРИ СИСТЕМНОМУ НЕДОРОЗВИНЕННІ МОВЛЕННЯ ОБУМОВЛЕНОГО РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У статті висвітлюється проблема визначення структури мовленнєвого порушення, обумовленого розумовою відсталістю. Висвітлюється обґрунтування автора визначення порушень мовлення при розумовій відсталості як системного недорозвинення мовлення.

Ураховуючи багаточисельні дослідження в галузі корекційної педагогіки та, зокрема, корекційної психопедагогіки, можна стверджувати, що порушення інтелектуального розвитку – розумова відсталість, накладає специфічний відбиток на характер порушень мовленнєвого розвитку, які, на думку автора, набувають ознак системного недорозвинення мовлення. У зв'язку з цим під час аналізу структури мовленнєвого порушення при розумовій відсталості необхідно враховувати не тільки загальні, але й специфічні закономірності проявів та механізмів системного недорозвинення мовлення, прояви співвідношення порушень різних рівнів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, структура дефекту, порушення мовленнєвого розвитку, системне недорозвинення мовлення, розумова відсталість, порушення психофізичного розвитку, розумово відсталі діти.

Боряк О.В.

СТРУКТУРА ДЕФЕКТА ПРИ СИСТЕМНОМ НЕДОРАЗВИТИИ РЕЧИ ПРИ УМСТВЕННОЙ ОТСТАЛОСТИ

В статье раскрывается проблема определения структуры речевого нарушения, обоснованного умственной отсталостью. Приводится обоснование автора определения нарушения речи при умственной отсталости как системного недоразвития речи.

Учитывая многочисленные исследования в области коррекционной педагогики и, в частности, коррекционной психопедагогике, можно утверждать, что нарушения интеллектуального развития – умственная отсталость, накладывает специфическое воздействие на характер нарушений речевого развития, которые, по мнению автора, нужно определять как системное недоразвитие речи, обусловленное умственной отсталостью. В связи с этим во время анализа структуры речевого нарушения при умственной отсталости необходимо учитывать не только общие, но и специфические закономерности проявлений и механизмов системного недоразвития речи, проявления соотношения нарушений разных уровней речевой деятельности.

Ключевые слова: речевая деятельность, структура дефекта, нарушения речевого развития, системное недоразвитие речи, умственная отсталость, нарушения психофизического развития, умственно отсталые дети.

OksanaBoryak

THE STRUCTURE OF THE DEFECT IN SYSTEMIC UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH AT MENTAL RETARDATION

The article reveals the problem of determining the structure of speech disorders caused by mental retardation. The author gives explanation of the speech disorders determination in mental retardation as a systemic underdevelopment of speech.

The modern study analysis of the structure of the defect caused by mental retardation indicates a specific unidirectional study of speech in children with mental retardation. The

identification of speech disorders in mentally retarded children at the modern stage of the correctional psycho-pedagogy development only with mental retardation shows low level of effectiveness of logopedic effects. The variety of previously obtained results confirms the necessity for studies of the speech disorders structure in mental retardation. Herewith, such study should be performed in medical, psychological and pedagogical direction, namely, on the basis of interdisciplinary interaction, immersion in different spaces of developmental disorders at a given form of dizontogenesis.

The study of the speech structure defect in children with mild to moderate mental retardation determines the necessity of the analysis in many theoretical concepts: about the relation of thinking and speech, about the primary and secondary disorders, about the general and specific patterns in mental development, about the level structure of the speech process.

Taking into consideration the numerous investigations in the field of correctional pedagogy and, in particular, correctional psycho-pedagogy it can be argued that violations of intellectual development such as mental retardation imposes a specific effect on the nature of speech development disorders, which, in author's opinion, should be defined as a systemic underdevelopment of speech caused by mental retardation. Thereby, during the analysis of the speech disorders structure in mental retardation it should be considered not only general but also specific regularities and mechanisms of systemic underdevelopment of speech, ratio disorders at different levels of violations of speech activity.

Keywords: speech activity, the structure of the defect, speech development disorders, systemic underdevelopment of speech, mental retardation, mental and physical development disorders, mentally retarded children.

Постановка проблеми. Педагогічна ситуація у вітчизняній освіті в останні десятиріччя склалася таким чином, що перед педагогами-практиками постала необхідність у вдосконаленні та розробці адекватних, дієвих шляхів впливу на особистість дитини з порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (ППФР).

Можливості впливу логопедії на особистість, на формування соціально важливих та соціально потрібних навичок безперечно. Задовільний рівень сформованості мовлення у дітей з ППФР забезпечує їх розумовий розвиток, сприяє формуванню адекватної самооцінки, утворенню цілеспрямованої та критичної поведінки.

Під час корекційно-логопедичної роботи накопичуються та змінюються стани та якості особистості залежно від того, як відбувається засвоєння дитиною соціального досвіду; відбувається сприяння розвитку та проявів позитивних і усунення негативних сторін особистості; розвивається розумова, фізична, моральна саморегуляція, емоційна сфера, мовлення та комунікативні здібності, здатність організувати та регулювати свою діяльність, навички соціально-трудового орієнтування.

Серед існуючих нозологій осіб із ППФР особливе місце займають діти з порушеннями інтелектуального розвитку – розумовою відсталістю.

У педагогічній теорії та практиці тривалий час існує проблема дослідження особливостей, можливостей та педагогічних умов формування у розумово відсталих учнів (РВУ) спеціальної школи вищих психічних функцій засобом корекційно-розвиваючого навчання на логокорекційних заняттях.

Методи і прийоми навчання розумово відсталих дітей розробляються в спеціальній педагогіці протягом багатьох років, але досліджень, присвячених особливостям організації та здійснення комплексної логопедичної роботи в умовах спеціальних закладів освіти для дітей цієї нозології майже не існує.

Сучасні корекційні заклади освіти, що працюють з дітьми з різним ступенем розумової відсталості, навіть сьогодні, мають значні труднощі у виборі форм та методів здійснення логокорекційної роботи. Цей факт обумовлений відсутністю регламентуючих документів, підручників; спеціального дидактичного інструментарію, публікацій в спеціальній педагогічній літературі, що висвітлюють практичний досвід роботи з дітьми з різним ступенем розумової відсталості. Майже в усіх закладах освіти, під час роботи з

розумово відсталими дітьми, логопеди-практики впроваджують методи, прийоми, технології логопедичної роботи, розроблені для дітей-логопатів із нормальним інтелектуальним розвитком.

Аналіз досліджень свідчить про певну одновекторність вивчення мовлення у дітей з розумовою відсталістю (РВД), ототожнення дефекту мовлення у РВД лише з розумовою відсталістю, про низький рівень ефективності логопедичного впливу. Різноманіття попередньо одержаних даних підтверджує необхідність дослідження структури мовленнєвих порушень при розумовій відсталості. При чому таке дослідження повинно здійснюватися у медико-психолого-педагогічному руслі, тобто – на основі міждисциплінарної взаємодії, занурення у різні простори ознак порушення розвитку обумовленого розумовою відсталістю.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі проблеми сучасної логопедії зосереджено в роботах українських науковців, серед яких: розвиток та формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) (Л.Ф. Трофименко), формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників (В.В. Тищенко), корекція порушень писемного мовлення у дітей із дитячим церебральним паралічем (Е.А. Данилавічюте), розвиток писемного мовлення у дітей із тяжкими порушенням мовлення (Н.В. Чередниченко), формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку (І.С. Марченко), психолого-педагогічні основи підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі (М.К. Шеремет).

У різних галузях дефектології питанню вивчення порушень мовлення присвячені дослідження провідних науковців-дефектологів: при порушеннях слухового аналізатору, що призводять до цілого ряду вторинних відхилень, і, насамперед, до затримки мовленнєвого розвитку (Л.В. Борщевська, Р.М. Боскіс, К.Г. Коровін, К.В. Луцько, Н.І. Шелгунова, М.К. Шеремет та ін.); при порушеннях зору – Л.С. Вавіна, О.Л. Жильцова, Н.О. Крилова, Р.Є. Левіна, Т.П. Свиридчук, М.Є. Хватцев, С.Л. Шапіро та ін.; при порушеннях опорно-рухового апарату (ДЦП) – Л.О. Данилова, Е.А. Данилавічюте, М.Б. Ейдінова, О.М. Мастюкова, О.Г. Приходько, К.О. Семенова, М.Я. Смуглін, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко та ін.; при порушеннях поведінки та спілкування – у дітей з аутистичними порушеннями (Н.С. Андрєєва, О.В. Аршатський, Н.В. Базима, В.М. Башина, В.Є. Каган, С.Ю. Конопляста, І.П. Логвінова, О.С. Нікольська, В.В. Тарасун, М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко та ін.); при затримці психічного розвитку – Л.С. Вавіна, Т.П. Вісковатова, Т.А. Дашидзе, Н.В. Манько, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, Т.В. Сак, С.Ю. Танцюра та ін.

Порушення мовлення у розумово відсталих дітей досліджувалися Л.С. Вавіною, О.В. Гавриловим, К.К. Карлепом, Г.О. Каше, С.Ю. Коноплястою, Р.І. Лалаєвою, Р.Є. Левіною, Л.С. Логвіною, І.С. Марченко, Д.І. Орловою, М.О. Савченко, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, М.Ю. Хватцевим та ін. За результатами цих досліджень, в початкових класах спеціальної школи порушення мовленнєвого розвитку притаманні 50-60% РВД. У підготовчому-першому класах кількість дітей з порушеннями мовлення значно більша [9, с. 5].

Сучасний етап наукових досліджень проблеми порушень мовленнєвого розвитку РВД характеризується домінуванням психолого-педагогічного напрямку, в якому переважають пошуки технологій корекції та розвитку мовлення (В.К. Воробйова, А.В. Єгорова, К.В. Казанцева, Р.І. Лалаєва, Г.С. Піонтківська, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко та ін.). Зазвичай ураховується лінгвопатологічна симптоматика і значно рідше – синдроми, що супроводжують порушений розвиток РВД. Це, з одного боку, формує однобічне уявлення про симптоматику порушень мовлення у цих дітей, перешкоджає розумінню глибини дефекту, його структур та механізмів, а з іншого, звужує напрями пошуку шляхів його подолання.

Мета статті – визначити та обґрунтувати структуру мовленнєвих порушень при розумовій відсталості, довести, що порушення мовлення при цьому виді дизонтогенезу набувають ознак системного недорозвинення мовлення різного рівня.

Методи дослідження. На цьому етапі дослідження нами були використані теоретичні методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових даних у

галузі медицини, логопедії, корекційної психопедагогіки, загальної та спеціальної психології, психолінгвістики та нейропсихології з метою визначення стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її вирішення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології, психолінгвістиці та логопедії мова трактується як специфічна ієрархічно організована мовленнєва діяльність. У сучасних наукових дослідженнях українських вчених (С.Ю. Коноплястої, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, М.К. Шеремет та ін.) обґрунтовані важливі для теорії і практики логопедії питання структури мовленнєвої діяльності в нормі та патології, психологічні механізми мовлення, особливості формування мовленнєвої діяльності дитини в онтогенезі.

Мовлення є складним фізіологічним, психологічним, розумовим процесом, в якому поєднуються як елементарні (сенсомоторні, гностико-практичні), так і високоорганізовані рівні (смысловий, мовленнєвий). Наявність у дітей розумової патології призводить до системного порушення (недорозвинення) багатьох, а іноді і всіх його компонентів [8, с. 16].

З метою дослідження мовлення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку важливим є питання про рівні процесу формування мовленнєвого висловлювання (мотиваційний, змістовий, мовний, сенсомоторний) та взаємозв'язок цих рівнів у структурі мовленнєвого дефекту.

Вивчення структури мовленнєвого дефекту у дітей з легким та помірним ступенем розумової відсталості обумовлює необхідність аналізу багатьох теоретичних концепцій: про співвідношення мислення та мовлення, про первинні та вторинні порушення, про загальні та специфічні закономірності в психічному розвитку, про рівневі структури мовленнєвого процесу.

На думку Р.І. Лалаєвої, порівнюючи концепцію Л.С. Виготського, В.І. Лубовського про загальні та специфічні закономірності розвитку дітей з різними видами дизонтогенезу по відношенню до мовленнєвого розвитку РВД, з метою аналізу структури мовленнєвого дефекту, потрібно зазначити про необхідність відокремлення в структурі мовленнєвого дефекту загального, притаманного всім РВД, а також специфічного, яке характерне лише певним групам дітей цієї нозології [5, с. 61].

До специфічних закономірностей, притаманних для всіх РВД на думку автора слід віднести:

- системне недорозвинення мовлення як поєднання взаємопов'язаних компонентів (фонетико-фонематичного та лексико-граматичного);
- наявність порушень мовленнєвої діяльності на різних рівнях її функціонування;
- домінування порушень на семантичному рівні мовних одиниць;
- складний характер симптоматики та патогенезу мовленнєвих порушень;
- варіативність у порівнянні порушень різних рівнів мовленнєвої функціональної системи;

- порушення інтеріоризації мовленнєвих процесів;
 - порушення швидкості, об'єму та якості обробки мовленнєвої інформації;
- значне зниження плануючої та когнітивної функції мови [3, с. 27].

З метою цілеспрямованого вивчення проблеми визначення та обґрунтування структури мовленнєвого дефекту базовою можна вважати концепцію Р.С. Левіної про рівневий підхід під час аналізу системних порушень мовлення у дітей із нормальним інтелектуальним розвитком.

Відповідно до психолого-педагогічної класифікації порушень мовленнєвого розвитку тяжкі порушення мовлення (алалії, афазії, дизартрії, ринолалії) у більшості випадків визначаються як загальне недорозвинення мовлення різного рівня мовленнєвого розвитку. Відокремлення рівнів загального недорозвинення мовлення (ЗНМ) обумовлене складною структурою мовленнєвої діяльності, взаємозв'язком та взаємодією всіх компонентів мовленнєвої функції в процесі розвитку [6, с. 5].

Провідний спеціаліст логопедичної науки в галузі вивчення специфіки порушень мовленнєвого розвитку у РВД Р.І. Лалаєва стверджує, що потрібно звернути увагу на те, що спираючись на цю концепцію, а також на положення про первинну та вторинну

симптоматику, про загальні та специфічні закономірності порушеного розвитку, слід вважати недоцільним пряме співвіднесення рівнів мовленнєвого розвитку при ЗНМ у дітей без порушень у розвитку і РВД [5, с. 66].

Безумовно, розумовий (інтелектуальний) дефект має певний вплив на характер системного недорозвинення мовлення РВД. У зв'язку з цим під час аналізу структури мовленнєвого дефекту при розумовій відсталості необхідно враховувати не тільки загальні, а й специфічні закономірності проявів та механізмів системного недорозвинення мовлення, співставляти порушення різних рівнів мовленнєвої діяльності і головне – визначати етіологію і глибину первинного (ядерного) порушення.

Поняття «структура мовленнєвого дефекту» передбачає розгляд не тільки симптомокомплексу мовленнєвих і немовленнєвих порушень але й визначення провідного дефекту, який є первинним, а також вторинної симптоматики; з'ясування відносин, взаємозв'язків симптомів різного рівня.

Під час вивчення структури мовленнєвого дефекту важливим є виявлення симптоматики та механізмів порушень [1, с. 35].

О.М. Корневим, Р.І. Лалевою, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шермет були виділені певні типи структури мовленнєвого дефекту, що відрізняються характером та рівнем несформованості операцій продукування мовленнєвих висловлювань. При цьому, Р.І. Лалаєва обґрунтувала типи структури мовленнєвого дефекту обумовленого розумовою відсталістю. До них належать:

I тип – мовленнєві порушення, механізми яких виступають структурною складовою провідного дефекту. Ці розлади мовлення визначаються спільним з основним дефектом чинниками: недорозвитком аналітико-синтетичної діяльності внаслідок дифузного ураження головного мозку, недорозвитком аналітико-синтетичної діяльності мовленнєвослухової системи, недорозвитком тонких диференційованих рухів артикуляційних органів, кінетичного та кінестетичного артикуляційного праксису, внаслідок порушень аналітико-синтетичних ділянок кіркових зон мовленнєворухової системи. При цьому типі структура мовленнєвого дефекту діагностується як неускладнене системне недорозвинення мовлення, що має вигляд недорозвитку фонематичних процесів, лексико-граматичної сторони мовлення, функціональної дислалії, легких порушень писемного мовлення.

II тип – ускладнений мовленнєвий дефект, при якому мовленнєві порушення, з одного боку, обумовлені провідним порушенням (недорозвитком аналітико-синтетичної діяльності) і є складовою частиною симптомокомплексу інтелектуального недорозвитку; з іншого – обумовлені чинниками, не пов'язаними з інтелектуальним порушенням, але супроводжують його.

III тип – складний мовленнєвий дефект, в структурі якого виявляється поєднання основного порушення з іншими провідними порушеннями. У цьому випадку, поруч з дифузним ураженням головного мозку, має місце додаткова локальна патологія [3, с. 13].

На думку науковців мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес, опосередкований *мовленнєвою системою* і обумовлений ситуацією, процес прийняття і передачі повідомлень [7, с. 343].

Існує безліч трактувань терміну «система» та «системність». Система (від грецької «*systēma*» – ціле, складене з частин) – єдність, складена з взаємозалежних частин, кожна з яких додає щось конкретне в унікальні характеристики цілого [10, с. 562]. У лінгвістиці під системою розуміють структуровану (маючу певну структур) сукупність елементів, які поєднані деякою спільною функцією [2, с. 223].

Узагальнюючі сучасні визначення терміну «система» можна зробити висновок, що система – це сукупність об'єктів, поєднаних зв'язками, так, що вони функціонують як єдине ціле, набуваючи нові якості, які відсутні у цих об'єктів поодиноці (окремо) (авт.).

У дослідженнях О.М. Корнева визначено, що недорозвинення мовлення у дітей представляє складний комплекс дизонтогенетичних проявів. Автор зазначає, що в більшості випадків він включає недоліки як мовленнєвих, так і немовленнєвих психічних функцій, в результаті чого відбувається дисбаланс між вже сформованими лінгвопатологічними

синдромами та синдромами когнітивної недостатності які вступають у взаємодію між собою під час психічного розвитку дитини. Результатом цього є поява додаткової психопатологічної симптоматики, яку можна назвати вторинною, та ускладнення первинних дизонтогенетичних явищ [2, с. 60].

Під системою недорозвинення мовлення можна визначати такі порушення в мовленнєвому розвитку, які одночасно характеризуються як несформованістю процесу говоріння, так і несформованістю процесів сприймання мовленнєвих повідомлень.

Системний аналіз мовленнєвих порушень дозволяє вирішувати питання про структуру різних форм патології мовлення у залежності від стану сформованості компонентів мовленнєвої системи.

Теоретичне обґрунтування загального недорозвинення мовлення було сформовано на основі багатоаспектних досліджень різних форм мовленнєвої патології у дітей дошкільного і шкільного віку (Г.І. Жаренкова, Г.А. Каше, С.Ю. Конопляста, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, Н.О. Нікашина, Л.Ф. Спірова, Є.Ф. Соботович, Р.Є. Левіна, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет та ін.).

У сучасній логопедії під поняттям «загальне недорозвинення мовлення» (ЗНМ) розуміють різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей з нормальним слухом та інтелектом спостерігаються відхилення у формуванні мовленнєвої діяльності, порушене засвоєння всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до звукової і змістовної сторони мовлення.

У дослідженнях науковців І.Т. Власенко, О.В. Єгорової, Н.М. Іванової, О.В. Казанцевої, О.В. Каракулової та ін. системне недорозвинення мовлення розглядається в аспекті загального недорозвинення мовлення.

На нашу думку, порівняння загального недорозвинення мовлення з системним недорозвиненням мовлення є не зовсім коректним, як і визначення системного недорозвинення мовлення – «загальним недорозвиненням мовлення вторинного походження» [6, с. 10]. Оскільки правомірною, на нашу думку, є точка зору Р.І. Лалаєвої про те, що ґрунтуючись на концепції Р.Є. Левіної про рівневий підхід до визначення порушень мовлення, а також на положенні про первинні та вторинні симптоми, про загальні та специфічні закономірності аномального розвитку, неправомірне співвідношення рівнів загального недорозвинення мовлення у дітей із нормальним слухом та інтелектом і дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (ЗІР, розумовою відсталістю), порушеннями слуху (туговухістю, глухотою), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП), комплексними (складними) порушеннями розвитку. Оскільки головним у визначенні ЗНМ є акцентуація на аспекті первинного збереження слуху та інтелекту, що передбачає виникнення компенсаторних механізмів під час корекційно-розвивальної логопедичної роботи, яка в подальшому матиме певні позитивні результати під час виправлення порушень мовлення та розвитку мовленнєвої діяльності.

Визначена проблема трактування порушень мовлення у дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, при яких відбуваються порушення слуху та (або) інтелекту, створюють свого роду гальмівний ефект на практику корекційної (логопедичної) роботи. Оскільки намагання вчителів-логопедів використовувати традиційні методики, що застосовуються у роботі при ФФНМ чи ЗНМ, досить часто є малоефективними, оскільки не досягають головної мети – корекції порушених механізмів, які спричиняють порушення мовлення.

На нашу думку, системне недорозвинення мовлення є окремою, самостійною групою порушень, яку потрібно розглядати в межах психолого-педагогічної (симптомологічної) класифікації порушень мовлення.

Перше вживання терміну в логопедичному аспекті відбулося у межах концепції «системного недорозвинення мовлення» Р.Є. Левіної, відповідно до якої порушення мовленнєвої діяльності у дітей з загальним недорозвиненням мовлення розглядалися вченою як системні порушення, пов'язані з розумінням системної взаємодії різних компонентів мови між собою. Ця концепція була розроблена науковцем в аспекті вивчення алалії. Відповідно,

на той час, найбільш поширеним та загальноприйнятим визначенням алалії було трактування цього порушення, як відсутність мовлення або його системне недорозвинення (визначення «системне» передбачало комплексне порушення всіх його сторін) [2, с. 55].

Нове трактування визначення «системне недорозвинення мовлення» було запропоновано логопедичною школою Санкт-Петербургу для широкого кола фахівців у 2000 році, у збірнику методичних рекомендацій «Диагностика нарушенной речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения» колективом авторів Р.І. Лалаєвою, Л.В. Лопатиною, Н.В. Ніщевою, Н.В. Серебряковою [4]. На думку науковців, порушення мовленнєвого розвитку у розумово відсталих дітей мають специфічні ознаки, які не можна систематизувати та узагальнити відповідно до існуючих груп порушень психолого-педагогічної класифікації. Мовлення цих дітей настільки слабко розвинуте, що не може здійснювати функцію спілкування. Недорозвинення комунікативної функції мовлення не компенсується і іншими засобами спілкування, зокрема міміко-жестикуляторними. В результаті у шкільному віці РВД мають суттєве недорозвинення мовлення, яке має суттєві специфічні ознаки порушення, відповідно, для його визначення був вжитий термін «системне недорозвинення мовлення».

Узагальнюючи вищевикладене ми можемо визначити системне недорозвинення мовлення (СНМ) як різноманітні за клінічною ознакою складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться до її звукової та смислової сторін при супутніх порушеннях розвитку, що обумовлені порушеннями інтелекту, або призводять до його порушення.

У нашому розумінні системне недорозвинення мовлення передбачає визначення не тільки порушень мовленнєвої системи, на різних її рівнях, але й супутніх порушень розвитку за її межами. Провідними порушеними складовими цієї системи недорозвинення виступає не тільки мовленнєва, а й інші системи з якими вона корелює (переважно ЦНС). Нейропсихологічні дослідження дітей з недорозвиненням мовлення (Корнєв О.М., 2006) демонструють виразні прояви нерівномірності у розвитку різних функціональних систем. У якості чинників, на думку автора, можуть виступати три групи обставин: а) вогнищеві церебральні ураження або дисфункції; б) негативний вплив екзогенних чинників, що гальмують дозрівання нейронів та провідникових шляхів певних мозкових систем; в) генетично детерміновані асинхронії розвитку та функціональна слабкість певних функціональних систем мозку [2, с. 59].

При цьому інтелектуальний розвиток має або набуває сталі ознаки порушення (ЗПР, розумова відсталість), що ускладнюють, а іноді, унеможливають нормальний мовленнєвий розвиток. Тому порушення мовленнєвого розвитку за типом системного недорозвинення мовлення можна розглядати у випадках його обумовленості порушеннями інтелектуального розвитку (ЗПР, розумовою відсталістю), порушеннями слуху (туговухістю, глухотою), порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП), комплексними (складними) порушеннями розвитку, тяжкими порушеннями мовлення (алалії, афазії, дизартрії) в випадках, коли вони призводять до порушення інтелектуального розвитку.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Ураховуючи багаточисельні дослідження в галузі корекційної педагогіки та, зокрема, корекційної психопедагогіки, ми можемо стверджувати, що порушення інтелектуального розвитку – розумова відсталість, накладає специфічний відбиток на характер порушень мовленнєвого розвитку. У зв'язку з цим під час аналізу структури мовленнєвого порушення при РВ необхідно враховувати не тільки загальні, але й специфічні закономірності проявів та механізмів, прояви співвіднесення порушень різних рівнів мовленнєвої діяльності.

Узагальнюючи вищевикладене, ми вважаємо, що термін «загальне недорозвинення мовлення» не може вживатися для визначення порушень мовлення у РВ дітей. Для визначення порушень мовлення як системи у РВД більш коректним є визначення «системне недорозвинення мовлення» різного ступеню розвитку.

Подальше визначення та обґрунтування ступенів системного недорозвинення мовлення передбачає проведення експериментального аналізу когнітивних механізмів

недорозвинення мовлення та його описових (як якісних так і кількісних) характеристик, важливість з'ясування як загальних, так і специфічних закономірностей мовленнєвого розвитку, стану мовленнєвої системи в цілому. Обґрунтування ступенів системного недорозвинення мовлення буде актуальним, на нашу думку, не тільки під час визначення порушень мовлення при розумовій відсталості, але й при інших порушеннях психофізичного розвитку.

Література:

1. Боряк О.В. Характеристика структури мовленнєвого дефекту у дітей з вадами інтелектуального розвитку / О. В. Боряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наукових праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 24. – С. 34-38.
2. Корнев А. Н. Системний аналіз психического развития детей с недоразвитием речи : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.04 / Александр Николаевич Корнев. – Санкт-Петербург, 2006. – 515 с.
3. Лалаева Р.И. Нарушения устной речи и система их коррекции у умственно отсталых школьников / Р. И. Лалаева. – Л., 1988. – 224 с.;
4. Лалаева Р. И. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения / Р. И. Лалаева, Л. В. Лопатина, Н. В. Нищева, Н. В. Серебрякова. – С-П, 2000. – 184 с.
5. Лалаева Р.И. Реализация онтогенетического подхода при определении взаимосвязи интеллекта и языковой способности в речевом развитии детей при нормальном и нарушенном онтогенезе / Р. И. Лалаева // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина – 2013. – № 1. – Том 3. Педагогика – С. 61-69
6. [Левіна Р.С.](#) Розмежування аномалій мовного розвитку у дітей / Р. С. Левіна // Дефектологія. – 1975. – № 2. – С. 5-15
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М., 1999. – С. 287
8. Лубовский В.И. Общие и специфические закономерности развития психики аномальных детей / В. И. Лубовский // Дефектология. 1971. – № 6 – С. 16.
9. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей : навч. посіб. / М. А. Савченко. – 3-є вид., доп. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2009. – 160 с.
10. Современный словарь иностранных слов. – СПб.: Дуэт, 1994. – С. 562.

УДК 376.36:372.46

Голуб Н. М.

ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ В ЛОГОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ЗНМ ТА ПОРУШЕННЯМИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто особливості використання наочних методів і прийомів у роботі з учнями із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення. Застосування наочності сприяє актуалізації наявних у дітей знань, уявлень, їх розширенню та поглибленню; активізує пізнавальну діяльність учнів шляхом унаочнення певних закономірностей або протиріч у поданій інформації. Використання наочності допомагає учням дотримуватися певного алгоритму здійснення розумових і практичних дій, а при утрудненнях дітей в опануванні інформацією наочність може виступати засобом надання їм педагогічної допомоги. Застосування наочності у корекційно-розвивальній роботі має сполучатися з використанням словесних, практичних методів і прийомів.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, порушення писемного мовлення, молодші школярі, наочність.

Голуб Н. М.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАГЛЯДНОСТИ В ЛОГОКОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ С ОНР И НАРУШЕНИЯМИ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ.